

Polderen bij de Kievitshof

Inleiding.

Als je over de Vosseneindseweg vanaf Heumen in de richting van Alverna rijdt, kom je voorbij de camping en de Joannusmolen en even verderop passeer je een smalle, onverharde zijweg, eveneens aan de rechterkant: de Tarhutseweg. Nog wat verderop, maar nog voor de Donderbergweg, ligt aan de linkerkant van de weg het Kievitshofdijkje. Vanaf de weg is het nauwelijks als een dijkje te herkennen, omdat het vooraan niet boven het maaiveld uitkomt. Wat verderop is er wel wat hoogteverschil. Het dijkje is kortgeleden opgenomen in het wandelnetwerk van Rijk van Nijmegen Zuid. En het Erfgoedplatform van de gemeente Heumen heeft daar zijn bijdrage aan geleverd. Het dijkje is wat opgeknapt en iets beter begaanbaar gemaakt en er wordt nu gewerkt aan een meer gevarieerde begroeiing. De wandeling leidt door een weids, open agrarisch gebied. Maar er staan wat verder ook prachtige oude bomen. Het is moeilijk voor te stellen dat in deze landelijke idylle een conflict over dit dijkje, nu precies 350 jaar geleden, de goede relatie tussen de buurdorpen Heumen en Overasselt danig onder druk heeft gezet.

Voorgeschiedenis.

Het Kievitshofdijkje is mogelijk al aangelegd in de middeleeuwen. In de veertiende eeuw is het hele gebied tussen de Maas en de Waal van een gesloten dijkkring voorzien. Daarmee behoorden de veelvuldige overstromingen met Maaswater tot het verleden, maar er ontstonden nieuwe problemen met de afvoer van het regen- en kwelwater. Aanvankelijk probeerde men dat water te laten afstromen naar de laaggelegen, nog niet in cultuur gebrachte kommen. Maar bij zware regenval bleek het water veel te snel naar het lagere, westelijke deel van het Land van Maas en Waal te lopen. Daarom werden er al snel dwarsdijken aangelegd die ervoor moesten zorgen dat het uit het oosten komende regen- en kwelwater werd opgehouden. De vele dorpsgemeenschappen verdedigden daarmee gewoon hun eigen belang. Het dijkje bij de voormalige Kievitshof is zo een dwarsdijkje. De bewoners van Overasselt hebben het dijkje aan de uiterste rand van hun grondgebied aangelegd om het water dat uit Heumen kwam tegen te houden. Het dijkje vormde dan ook eeuwenlang de grens tussen Heumen en Overasselt. In de jaren waarin Heumen en Overasselt nog niet tot dezelfde gemeente behoorden, was het dijkje ook de gemeentegrens.

Maar het werd natuurlijk al vlug duidelijk dat niet elk dorp geheel zelfstandig voor de eigen waterlossing kon zorgen. Daarom heeft de Gelderse graaf Reinald II, in 1321 en in 1328, twee zogenaamde landbrieven uitgevaardigd, waarin aan de dorpen tussen de Maas en de Waal een vorm van samenwerking werd opgelegd op het gebied van de waterlossing. Met name de tweede landbrief wordt algemeen beschouwd als het begin van het werk van de waterschappen in onze regio.

Het beoogde systeem voorzag in de aanleg van weteringen en een soort compartimentering van het hele poldergebied door middel van dwarsdijken. Bij zware regenval moest het laagst gelegen deel het eerst beginnen met de lozing op de Maas

van het overtollige water. Waar de weteringen de dwarsdijken doorsneden, werden zogenaamde schutlakens ingericht. Dat waren afsluitbare doorstroomopeningen die werden geopend als een lager gelegen polder enkele dagen de tijd had gehad het eigen overtollige water te lossen. Dit systeem van waterlossing heeft eeuwenlang bestaan. Van tijd tot tijd werden wel kleine wijzigingen doorgevoerd, maar gezien de talloze conflicten die de geschiedenis van de waterschappen domineren, heeft het systeem nooit goed gewerkt. Dat kwam door verwaarlozing en eigenmachtig optreden, maar ongetwijfeld ook door de bij de gewone bevolking levende gedachte dat het ene dorp de problemen van het andere (hoger gelegen) dorp moest oplossen.

Afb. 1 Het Kievitshofdijkje, vanaf de Vosseneindseweg. Het sluisje lag ongeveer waar de koeien staan.

Het is, met deze informatie, moeilijk te zeggen door wie en wanneer precies het Kievitshofdijkje is aangelegd. Het gaat om een dijkje dat nergens meer dan een meter boven de eromheen liggende grond uitkomt en het ligt voor de hand te veronderstellen dat het dijkje in de loop der jaren langzaam gegroeid is. Mogelijk is na elke periode met wateroverlast het dijkje weer wat verhoogd en misschien ook wel verlegd. Het is ook heel aannemelijk dat de Cisterciënzerzusters van het Klooster Graefenthal bij Goch zich met de aanleg van het dijkje bemoeid hebben: vrijwel alle grond aan de Overasseltse kant van het dijkje was van hen.

De naam Kievitshofdijkje komt overigens in de oude bronnen niet voor. Het dijkje wordt aangeduid als Overasseltse dijk, de dijk tussen Overasselt en Heumen, de Overasseltse dwarsdijk. Hier en daar wordt ook vermeld dat de dijk bij de Kievitshof ligt. Af en toe wordt ook het verkleinwoord gebruikt: *'het Overasseltse dijcxken*

genoemt den Nieuwen dijk'. De toevoeging 'nieuwe' komt (in de gebruikte bronnen) voor het eerst voor in 1620, maar wordt ook in 1669-1671 nog herhaaldelijk gebruikt. De conclusie dat het dijkje dus kort voor 1620 moet zijn aangelegd is daarmee nog niet voldoende onderbouwd. Misschien is het dijkje wel kort voor 1620 'vernieuwd' of verhoogd. En ook het klooster Graefenthal, dat in de dertiende eeuw gesticht is, wordt in de stukken uit de zeventiende eeuw ook nog altijd het nieuwe klooster genoemd.

Het staat wel vast dat Heumen en Overasselt in 1620 orde op zaken wilden stellen wat betreft de waterlossing. Beide dorpen hebben toen een contract afgesloten met bepalingen die passen bij wat de 'landbrieven' al in de veertiende eeuw beoogden. Op 1 januari van dat jaar is 'een vrintelijck, vast ende onverbreeckelij accoord ingegaen' om de problemen met de waterlossing te regelen. Het contract werd ondertekend door twaalf vertegenwoordigers van Heumen en Overasselt: de Richter, de rentmeesters, de buurmeesters en een paar (groot-)grondbezitters. Ook de naam van Geurt van Bonichuisen, 'Rentmeester van de Vrouwe van Nieuwen Clooster' komt in de akte voor.

Jan vande Moelen
 Hendrick vande Moelen
 Bastiaen van Bomele wigen
 Syn vader
 Willem van Erp
 Godert Bonichuisen als
 Rentmeester
 Dit H merkt is byn
 Lambert Janssen als Bur
 meester van Overasselt getekent
 Dit merkt K is byn
 Conrat Schimmel pennongh
 getekent
 Dit A merkt is byn
 Willem Gerits getekent

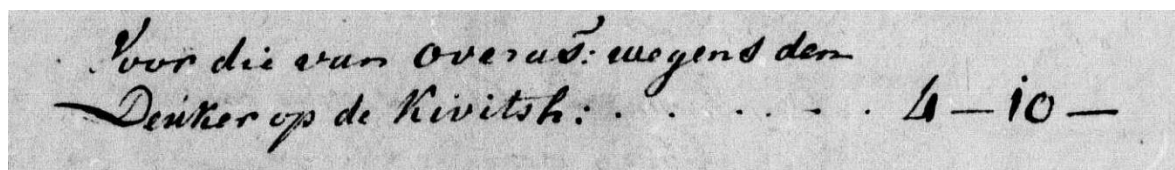
Nicolas Gilles Rentmeester
 Dit R merkt byn
 Jan Bernsten als Bur
 meester tot Heumen getekent
 Peter Derp Scholtus
 tot Heumen
 Dit E merkt byn
 Jan Kerstiens getekent

Afb. 2 De namen onder het contract van 1620. Let wel: dit is een afschrift uit 1670. De namen en merktekens zijn ook door de kopiist overgenomen.

De voornaamste afspraken waren:

- a. 'die van Heumen' mogen op eigen kosten een sluisje aanleggen in de Overasseltse Dijk, met een afsluitbare doorstroomopening van één voet in het vierkant, om het overtollige water te lossen.
- b. de buurmeesters van Overasselt bewaren de sleutel van het sluisje.
- c. zij moeten het sluisje openen als het schutlaken van Nederasselt drie dagen geopend geweest is.
- d. 'die van Overasselt' ontvangen jaarlijks voor deze dienst 'de som van *drij daalders tot dertigh stuivers Hollants inden dalder*', te betalen op Sint Maarten.

De formuleringen 'die van Heumen' en 'die van Overasselt' komen vaker in deze stukken voor. Ze klinken wat vijandig, maar dat was waarschijnlijk toch niet zo bedoeld. Het ging tenslotte om een '*vrintelijck accoord*'. De betaling van drie daalders door Heumen aan Overasselt voor de bediening van het sluisje is vanaf 1620 in de Heumense dorpslasten terug te vinden. Nog in de jaren zeventig van de achttiende eeuw betaalde rentmeester Jacob Mos 4 gulden en tien stuivers aan Overasselt. Het bedrag is dus in 150 jaar niet verhoogd.

Afb. 3 De betaling door Jacob Mos

Het akkoord bleef al die jaren gewoon van kracht. Dat wil evenwel niet zeggen dat na 1620 alle conflicten met betrekking tot de waterlossing uit de wereld waren. Dat kon eigenlijk ook niet verwacht worden. Integendeel. Het dijkje lag er in het belang van Overasselt, om overtollig water uit Heumen tegen te houden. Het belang van Heumen was om bij wateroverlast zo spoedig mogelijk het sluisje te openen. Maar de verantwoordelijkheid daarvoor lag geheel bij de buurmeesters van Overasselt. Achteloosheid en zelfs kwaadwilligheid lagen op de loer. Maar waarschijnlijk bleef het grootste probleem de verwaarlozing van het sluisje en de watergangen eromheen, ondanks de regelmatige controles door de dijkstoel.

Conflict

In 1670 was Naeleken de Vries, de weduwe van Dr. Arnold van der Voort, de eigenaresse van de Kievitshof en haar grond had kennelijk eind 1669 en begin 1670 onder water gestaan. Op 12 oktober 1670 maakte zij aan de Richter en de Schepenen van de Heerlijkheid Heumen bekend dat 'die van Overasselt' het sluisgat in de nieuwe dijk tussen Heumen en Overasselt met aarde hadden dichtgegooid en dat zij daarmee de afspraken van het contract van 1 januari 1620 hadden geschonden. Naeleken de Vries zei dat zij niet de enige was die daarvan schade ondervond maar dat juist een groot deel van de Heumense geërfden er last van had dat het overtollige water niet meer kon wegstromen. Daarom verzocht zij de Richter en de Schepenen van Heumen

'bedacht te wesen op middelen waer door de bedoelde waterganck voor de gelinteresseerde Heumense geërfdien mach behouden worden gelijk denselven waterganck oock altijd, tottet geseijde stoppen van het voorschreven sluijsgat toe, gerustelijck en onverhinderd is geconserveert geweest'.

De stukken die over dit conflict bewaard zijn gebleven, zijn vrijwel allemaal afschriften die de betrokkenen tijdens de juridische procedure ontvingen of zelf lieten maken. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor het contract uit 1620. Daarvan bestaan minstens twee afschriften uit 1670. De overgeleverde stukken zijn wel echt 'gebruikt'. Dat wil zeggen dat bijvoorbeeld de marges in veel gevallen gevuld zijn met aantekeningen die vaak opmerkingen bevatten over de status van het stuk of over het verdere verloop van het proces. Zo bestaat er van de brief die Naeleken de Vries op 12 oktober 1670 verzond, ook nog een tekst die als een ontwerp beschouwd kan worden. In de bovenmarge staat nadrukkelijk dat die tekst niet verstuurd is:

Ontwerp, maer is hetselve niet gebruickt maer een ander inde plaets, bij Dr Water ingestelt, den 12de october 1670 aen Richter ende Schepenen tot Heumen.

Deze aantekeningen in de marge laten zien dat het conflict in oktober 1670 een 'advocatenzaak' is geworden. Zo blijkt ook de brief van Naeleken de Vries door notaris Herm. Mom aan de Richter en de Schepenen overhandigd te zijn op 16 oktober en die overhandiging bevestigde de notaris officieel.

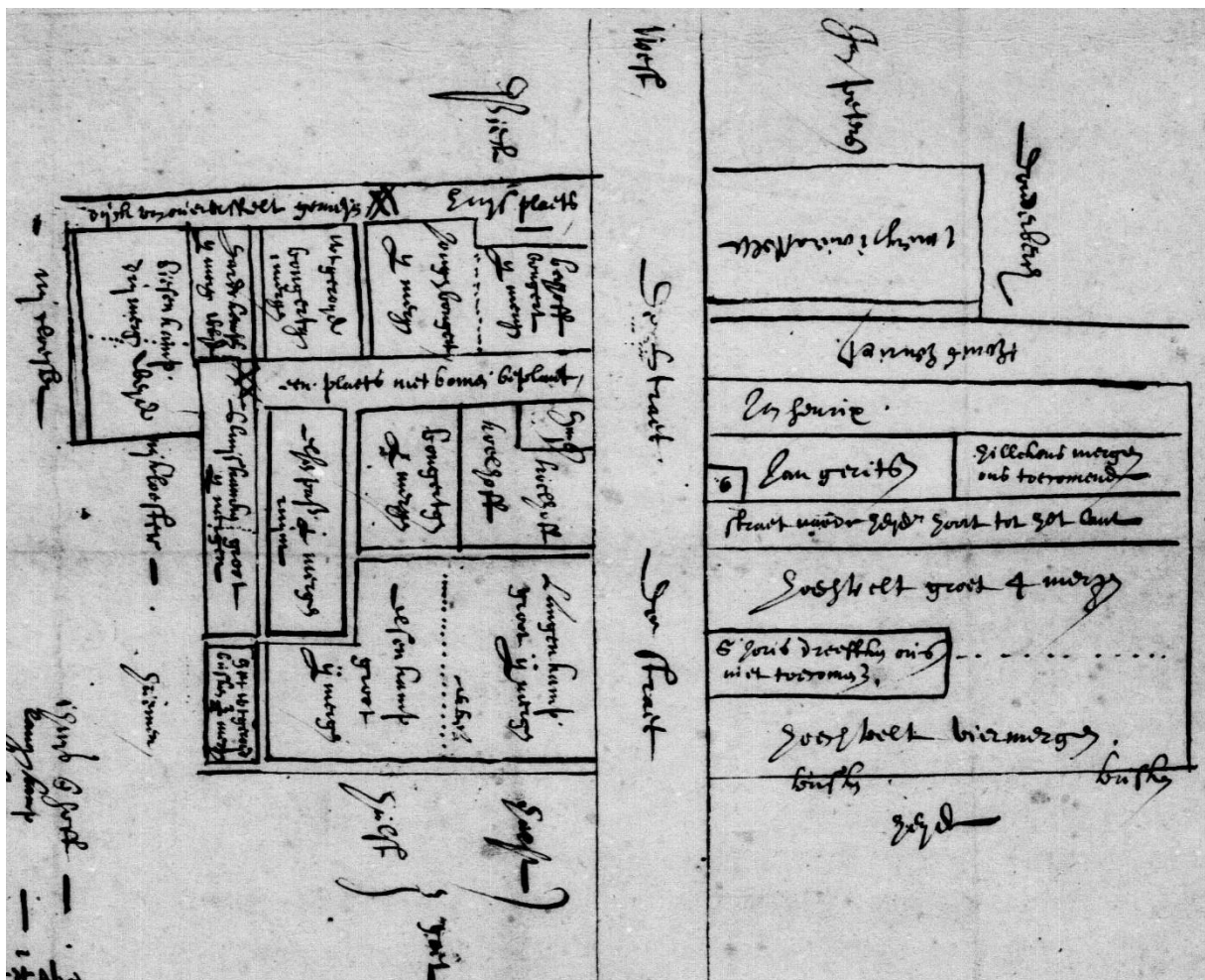
Maar 'in de marge' staan nog andere interessante dingen. Zo worden in de ontwerptekst veel meer namen genoemd van andere grondeigenaren. Daar blijkt dan ook dat de Kievitshof in 1670 bewoond werd door Jan Peters. In de aantekening van notaris Mom komt verder voor het eerst Matthijs de Vries voor, een broer van Naeleken, die volgens de notaris namens zijn zuster optreedt. Hij speelt verderop in de procedure een belangrijke rol en daar wordt ook duidelijk dat hij zeker juridisch geschoold was. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat hij in de beginfase van de procedure een stimulerende rol heeft gespeeld.

Naeleken de Vries en haar broer Matthijs probeerden in de volgende weken vooral duidelijk te maken dat de kwestie rond het sluisje in de Overasseltse dijk een groot deel van Heumen raakte. Ze wilden de betrokkenen echt mobiliseren. Als we de bewaarde stukken in chronologische volgorde doornemen, dan komen we namelijk meteen bij een unieke opsomming van grondeigenaren, gemaakt bij Jan Peters thuis op vrijdag 24 oktober 1670. De lijst bevat de namen van alle grondbezitters die belang hadden bij de afstroommogelijkheid door het omstreden sluisje. Dat betreft dus het hele gebied vanaf de Looistraat in Heumen tot de Overasseltse dijk, van de Maasdijk tot de Vosseneindseweg (ook nog de noordzijde daarvan tot de heide en het broekland). In totaal worden 49 percelen vermeld, met de oppervlakte, met de namen van de eigenaren, en met talloze veldnamen. Een mooi document voor de geschiedenis van Heumen!

In de map met stukken over het conflict in 1669-1671 zitten nog twee stukken die betrekking hebben op het grondbezit rondom de Kievitshof. Het eerste stuk is gedateerd:

Bij Jan Geritsen aldus gemeeten de 17 november anno 1633.

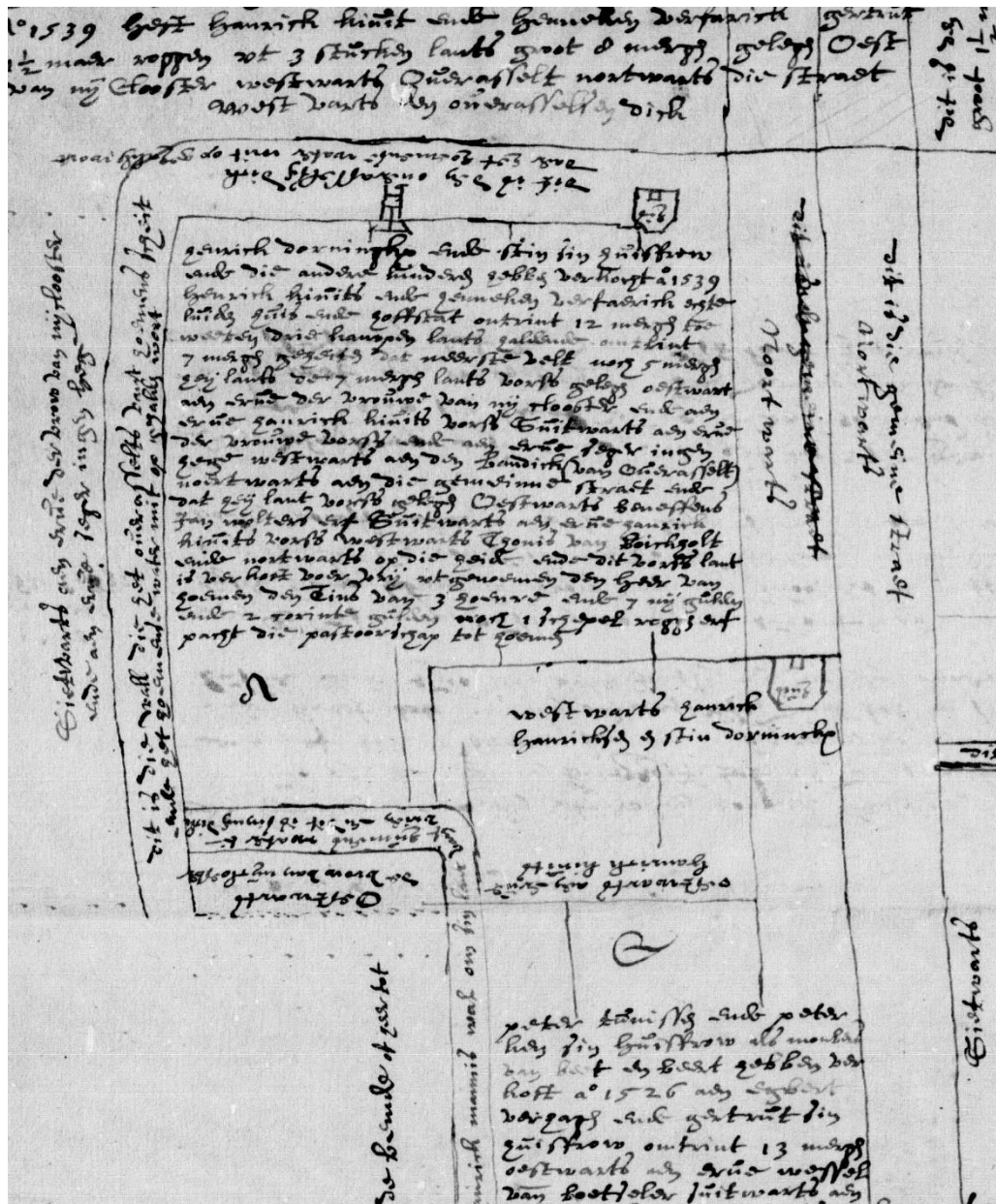
Maar het lijkt erop dat juist hierbij de datering, in de marge, later is toegevoegd. Het is eigenlijk een situatieschets, een plattegrond waarop het grondbezit met akkernamen en oppervlaktes van de Kievitshof is ingetekend. Deze schets is dus niet gemaakt in verband met het conflict, maar geeft wel de situatie in die tijd weer. Mogelijk werd de schets gebruikt om aan de pachter van de Kievitshof duidelijk te maken welke grond bij de hoeve hoorde. Overigens lag één stuk grond van de Kievitshof in Overasselt. Opvallend is dat het gebied toen veel kleinschaliger verkaveld was. Akkers van meer dan een halve hectare kwamen nauwelijks voor. In het tegenwoordig geheel open gebied lag toen een flinke boomgaard, verder een stuk dat aangeduid werd als 'uigtgeroijd bongertje', een koolhof en verschillende 'boskens'. De akkers hadden namen als Haverkamp, Biessenkamp, Elsenkamp. En één veld heette ook Sluijskamp. Aan de noordkant van de Vosseneindseweg wordt

Afb. 4 De grond rondom de Kievitshof. De straat is de Vosseneindseweg, Naar boven is de richting van St. Walrick. Linksboven het Kievitshofdijkje. Het dubbele kruisje is het sluisje.

een pad benoemd als 'straet naar de heijde hoort tot het Sant' en vlak daarnaast ligt het 'S. Jorisdreefken ons niet toecomende'. Pad en dreefken lagen waar tegenwoordig de Tarhutseweg ligt. De situatieschets geeft dus ook aan welke grond niet bij de Kievitshof hoorde. Zo wordt ook op deze schets 'de vrouwe van Nijklooster' enkele malen als grondeigenaresse vermeld maar de toevoeging 'ons niet toecomende' geeft aan dat de hele schets gemaakt is vanuit het perspectief van de

Kievitshof. Het enige toponiem dat op de schets voorkomt en nu nog gebruikt wordt is de naam Donderberg.

Afb. 5 De tweede situatieschets, fragment. Opnieuw de Vosseneindseweg. Het huisje, ondersteboven, in het midden is de Kievitshof. Bovenaan het dijkje. Het kleine tekeningetje ongeveer in het midden is het sluisje.

De tweede situatieschets is nog veel rijker aan informatie dan de eerste. We herkennen er de Vosseneindseweg op met een paar zijpaden, de Kievitshof en het dijkje, voluit aangeduid als:

Dit is den Overasseltsen dick daer het gemeentewater mit opgehalden wordt.

En met enige toegeeflijkheid zien we ook halverwege deze dijk een sluisje getekend. Maar verder is het hele blad dwars door de schets heen in een klein handschrift en in verschillende richtingen volgeschreven met aantekeningen over de geschiedenis van het geschetste grondgebied. Schets en aantekeningen zijn niet gedateerd, maar

omdat het sluisje erop voorkomt is de informatie van na 1620, mogelijk daarna in stappen aangevuld.. In de geschiedenis van al die verkopeningen en verervingen komt het jaartal 1526 voor als verst teruggaande verwijzing. Een klein stukje uit deze aantekeningen:

Hendrick Dornings ende Stin sin huijsvrouw ende die andere kinderen hebben verkocht anno 1539 aen Henrick Kivits ende Henneken Verfarich echteluiden huis ende hoffstat omtrent 12 mergens, te weeten drie kampen lants haldende 7 mergen geheiten dat neerste velt en noch 5 mergens heijlants

De 7 mergen zijn de stukken grond die tegenwoordig aan de Heumense kant van het betwiste dijkje liggen, de vijf mergen heilant lagen aan de andere kant van de Vosseneindseweg. Het gaat dus over de grond van de latere Kievitshof. Hier staat dus dat Hendrik Kivits in 1539 de Kievitshof kocht, maar die werd toen nog niet zo genoemd. Is deze Hendrik Kivits de naamgever van de Kievitshof? Of is het toch andersom en heeft deze Hendrik zijn achternaam te danken aan de hoeve waarvan hij de eigenaar was? De lijst met grondeigenaren en deze twee situatieschetsen bevatten volop informatie over tientallen inwoners van Heumen en Overasselt uit de zestiende en zeventiende eeuw en het grondbezit in die tijd, temeer belangrijk daar vrijwel niemand van deze personen in andere bronnen, bijvoorbeeld doopboeken, is terug te vinden.

In de chronologische volgorde van alle stukken over het '*questieuze sluisken*' duikt nu het verslag van een verhoor op, de dato 3 november 1670, onder verantwoordelijkheid van *Borgemeesteren, Schepenen en Raadt der Stadt Nijmegen*. Vier inwoners van Heumen werden ondervraagd: *Jan Peters, Item Jan Peters Ratmaker, voorts Hendrick Jans ende Peter Jans*. Na de inleidende vragen over hun leeftijd, over hun kennis van de situatie ter plaatse en over het tijdstip komt de vraag waar het allemaal om ging:

*Off sij dienvolgens oock niet en weten dat 't voors. sluijsgat op dien tijdt toegevult is bij de gemeijnte van Overassel?
Verclaeren dit waerachtigh, ende met den Clockeslag geschiet te sijn.*

De Heumense getuigen zijn er dus niet alleen zeker van dat de *gemeijnte* van Overasselt het sluisje heeft dichtgemaakt maar ook nog dat het gebeurd is met de klokkenslag. Dat wil zeggen dat de buurmeesters van Overasselt met een officiële oproep de werkbare mannen hebben gevraagd het sluisgat dicht te maken. Ook het verslag van dit getuigenverhoor is door notaris Mom gewaarmerkt.

Een andere stap in het geschil rond het sluisje in de Overasseltse dijk zette Naeleken de Vries (en haar broer Matthijs?) eveneens begin november 1670. Het wordt een mooi voorbeeld van afstandelijke bureaucratie. Naeleken had wel aan Richter en Schepenen van Heumen bekendgemaakt dat de sluisopening was dichtgemaakt, maar zij wist nog niet (officieel) wanneer dat was gebeurd en door wie en wie er uiteindelijk verantwoordelijk voor was. Aan het eind van 1669 had de najaarsschouw (de Rouwaersschouw) plaats gehad en haar vraag was nu of het dichtgooien van de sluisopening voor of na die controle gebeurd was en zij wil wel weten wat er in het dijksignaats (de rapporten van de schouw) over te vinden is. Misschien heeft de

dijkstoel namelijk wel de opdracht gegeven om het sluisje definitief te sluiten. Daarom schrijft de notaris een brief *Aen den heeren Dijckgreef ende Heymraden des Ampts tusschen Maes en Waell* waarin de kwestie wordt uiteengezet en waarin hij inzage of een uittreksel uit het dijksignaat vraagt. Op 4 november heeft hij zich gemeld bij het kantoor van de dijkschrijver Johan Viell en hem gevraagd of hij het gevraagde signaat bij zich had. De dijkschrijver antwoordde dat hij het bij zich had maar dat hij geen uittreksel of inzage mocht geven. Toen heeft de notaris meteen een schriftelijk verzoek voor de dijkgraaf en heemraden geschreven. De dijkschrijver nam het verzoek mee naar binnen, hij bleef daar geruime tijd en kwam toen met de mondelinge mededeling naar buiten dat de dijkstoel niet compleet was:

Dat 't selves request een tijts binnen geweest sijnde den voorschr. Lant en Dijckschrijver wederom daarmede uijtgecomen is ende mij in plaats van schriftelijc mondelijck blijck tot antwoord doen opgeven heeft dat daerop voor datmael niet soude worden gedisponeert mitsdien niet meer als den heer Amptman en twee jaarheren present en den dijkstoel niet compleet was.

Op 5 november verklaart de notaris officieel dat het echt zo gegaan is. Bevorderlijk voor de goede verhoudingen zal dit niet geweest zijn. En we moeten er ook bij bedenken dat in Heumen en Overasselt waarschijnlijk iedereen precies wist wie het sluisje met zand had dichtgegooid.

Het verhoor van 3 november was waarschijnlijk toch de aanleiding voor de *Raedt des Fürstentums Gelre ende het Graafschap Zutphen* om de buurmeesters van Overasselt voor het gerecht te dagen. De buurmeesters waren *Hendrick Aerts alias Hendrick Maet en Tonis Derixs in de wandeling genaemt Lange Tonis*. Ook in de officiële dagvaarding worden ze met hun bijnaam vermeld. Ze moesten 18 januari 1671 voor de rechtbank verschijnen. De gerechtsbode Hendrick Elberts moest de dagvaarding in Overasselt overhandigen. Dat heeft hij gedaan maar hij had ook de opdracht meegekregen even te vragen of de gedaagden bekenden dat zij de sluisopening hadden dichtgegooid. De bode noteert dan:

Ik heb op 15 november 1670 de kopie overhandigd aan Hendrick Aerts ende Tonis Derixs genaamd De Lange Tonis die tegens mij bekenden dat zij door order van de Scholtus Arnolt Celen, geweestene Scholtus tot Overasselt, het questieuse sluijsgat toegemaect hadden.

Op 12 december 1670 volgt het verhoor van de Overasseltse getuigen, weer onder verantwoordelijkheid van *borgermeesteren, schepenen ende raadt der Stadt Nijmegen*. De getuigen waren *Jan Dercx vijftig, Tonis Hermans out vijft ende dartig ende Roelof Jacobs oudt twee en veertig jaren*. Dit verhoor brengt na de bekentenis van de buurmeesters niet zoveel nieuwe feiten aan het licht, maar met dit stuk komt de historische werkelijkheid wel veel dichterbij. De eerste drie vragen van het verhoor:

Interrogatoria.

1. *Oft sij getuijgen niet tegenwoordigh wonen tot Overasselt in de Ampts van tusschen Maes ende Wael?*

Affirmant.

2. *Hoe lange sij daer gewoont hebben?*

Jan Dercx verclaert tusschen de vijff ende twintich ende dartich jaer. Tonis verclaert daer gevoedt ende geboren te zijn. Roeloff toecomende Pinxteren vier jaer.

3. *Oft niet int voorleden jaer 1669 Henrick Aerts alias Henrick Maet en Tonis Dericxs, inde wandelinghe genaemt de Langen Tonis, sijn geweest de buurmeesters tot Overasselt?*

Tuigen Jae

Verderop verklaren de getuigen nog dat de buurmeesters vrijwel altijd zelf aanwezig waren als er met de klokkenslag een oproep gedaan was. Dat was ook bij het dichtgooien van het sluisje het geval geweest en de buurmeesters hadden ook aangegeven waar de benodigde aarde, om het sluisje te dempen en de dijk te verhogen, gehaald moest worden. Maar wanneer het precies gebeurd was, voor of na de 'Rouwaersschouw', dat wisten ze niet meer zo precies. Deze getuigen konden waarschijnlijk niet lezen of schrijven. Een kalender of agenda konden ze dus ook niet hanteren. Oproepen om voor de rechtbank te verschijnen werden door een bode overhandigd en ook voorgelezen. Uit andere stukken blijkt dat ook de buurmeesters niet konden schrijven. Ook zij ondertekenden met een kruisje. Het gebruik van bijnamen in dit soort stukken was waarschijnlijk gewoon uit praktische overwegingen.

Begin januari wordt de procedure voortgezet. Er gaat een brief van 'Dr. de Vries (is: Matthijs) naar het Hof van Gelderland met als aanhef *'Mijnheer en Confrater'*, waardoor de zaak meteen een kwestie lijkt te worden voor vrienden onder elkaar. De stijl van de brief is bijzonder breedvoerig. De eerste regels:

Naestcomende woensdag over acht dagen sullende sijn den 18^e dach deses maend Januari, sullende sijn den dach van rechten dat de saecke van mijn zuster.... tegen den buijrmeesteren van Overasselt off den Dijkstoel van tussen Maes en Wael ten hove souden moeten dienen.

Uit deze aanhef blijkt dat niet alleen de buurmeesters van Overasselt gedaagd waren. Ook de dijkstoel is er nog bij betrokken. Het is voor ons jammer dat de *'cieringen'* van de dijkstoel (ook: *schieringen*, dat zijn de aantekeningen naar aanleiding van de schouw over eventueel uit te voeren werkzaamheden) waar ook Naeleken de Vries vanaf het begin naar op zoek geweest is, (nog) niet boven water gekomen zijn. Maar Matthijs de Vries heeft de brief geschreven om uitstel te vragen voor de zitting die voor 18 januari gepland was. De reden daarvoor was dat van verschillende kanten hoop gegeven werd

dat deselve saecke buijten wegen van proces sal connen afgemaect worden, indien nu alleen die dach van rechting voor eenigen tijdt wilde laeten uijtstellen soo ist dat wij meer genegen sijnde door middel van vriendtlijcken compositie de differentie te laeten bijleggen dan door wegen van rechten te laeten affdoen.

Opnieuw omslachtig geformuleerd maar de bedoeling is duidelijk: geef ons wat meer tijd dan lossen we de zaak in onderling overleg op. Matthijs de Vries mikt op een

uitstel van drie maanden. Er volgen dan een paar regels die slechts fragmentarisch leesbaar zijn maar hij lijkt daarin te beargumenteren dat dit ook voor het hof niet tot veel tijdverlies leidt, want het hof komt de volgende maanden toch niet meer bijeen. Wij zouden zeggen: we tillen dit probleem over de vakantie heen, dan komt er wel overeenstemming. De brief is geschreven op 4 of 5 januari 1671 en eindigt in de collegiale sfeer. Matthijs de Vries wenst zijn confrater een gelukkig nieuwjaar. In de marge van dit stuk staat de aantekening dat de dijkstoel zou willen interveniëren. We kunnen alleen raden wat die interventie zou inhouden, maar uit het vervolg blijkt wel dat Naeleken de Vries later wel het uittreksel uit de *cieringen* heeft gekregen, dat haar begin november geweigerd was.

Al op 9 januari wordt het gevraagde uitstel (*prolongatie*) verleend, tot 10 april 1671. Met als reden dat *door verscheidene personen getracht wort de questieuze saeck buijten wegen van proces aff te maecken*.

De bode Hendrick Elberts reed op maandag 12 januari 1671 weer naar Overasselt om dit besluit aan de buurmeesters mee te delen. Lange Tonis was niet thuis, zijn vrouw heeft het bericht aangenomen.

Het volgende stuk over de *questieuze saeck* dateert van 5 april. De kwestie gaat dan opeens heel snel naar een oplossing. Het is het afschrift van de verklaring van Antonis Fojjert, die als lasthebbende van Naeleken de Vries optreedt:

Compareerde inde Griffie der Cantzlerie van Gelderlandt Antonis Fojjert als gevolmachtigde ende lasthebbende van Naeleken de Vries Wed. van wijlen Hr Arnolt van der Voort ende verclarende dat zijn principalinne, onlangs gesien hebbende extract uyt het dijksignaat des Ampts van tussen Maes en Wael waerbij haer gebleken was dat de stoppingen van 't sluijsgat van de Overasseltschen dwarsdijk waardoer sij het water van den Kijvitshof, haer toestendigh, gewoon was te lossen, gedaen was op cierungen van Dijckgreef en Heemraden des voorschreven Ampts, waer sij tevoren geen kennisse van gehad hadde, renuncieert derhalven van de instantie die zijns principalinne ter saecke van de voornoemde stoppingen alhier te haer tegens de buurm(eesters) van Overasselt aangevangen hadde,

Kort samengevat: Naeleken de Vries ziet af van (renuncieert) de voortzetting van de procedure. Als voornaamste reden geeft Antonis Fojjert op dat zij onlangs de uittreksels uit het dijksignaat heeft ingezien en daaruit heeft begrepen dat het dichtgooien van het sluisje gebeurd was in opdracht van de Dijkgraaf en de Heemraden. Naeleken de Vries wil wel het recht behouden tegen de dijkstoel verder te procederen. De laatste regels van de brief gaan over een schadevergoeding voor de buurmeesters van Overasselt, als zij tenminste schade geleden hebben. Op 6 april is deze renunciatie 'geinsinueerd', dat wil zeggen: in de officiële registers opgenomen. De zaak tegen de buurmeesters van Overasselt is hiermee afgedaan.

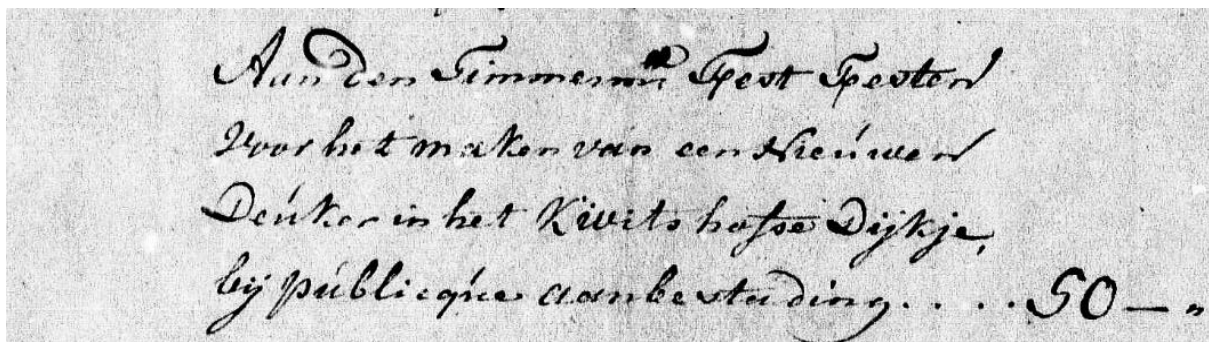
Gezien het verzoek om uitstel dat Matthijs de Vries begin januari 1671 indiende, is het de vraag of de reden die Antonis Fojjert begin april opgeeft wel de meest doorslaggevende is geweest voor Naeleken de Vries om de aanklacht tegen de buurmeesters in te trekken. Matthijs de Vries wees er toen op dat aan verschillende kanten hoop gegeven werd dat het mogelijk was de kwestie rondom het sluisje op te

lossen zonder rechterlijke uitspraak. Hij vroeg toen alleen uitstel. De tussenliggende tijd zal beslist gebruikt zijn voor uitvoerig onderling overleg. Daarop wijst zeker ook de lijst met grondeigenaren die hij al in oktober 1670 aan de keukentafel thuis bij Jan Peters op de Kievitshof samen met een paar kenners van het hele gebied tussen Heumen en Overasselt heeft samengesteld. De twee situatieschetsen van het gebied rond de Vosseneindseweg die bij al de stukken over het conflict over het sluisje bewaard gebleven zijn, zullen bij dat overleg ook zeker een rol gespeeld hebben. Maar het meest doorslaggevend is mogelijk toch geweest dat 'die van Heumen' en 'die van Overasselt' uiteindelijk begrepen dat een voor iedereen acceptabele waterlossing alleen door samenwerking bereikt kon worden. Toen Matthijs de Vries in januari 1671 schreef dat er aan 'verschillende kanten' hoop gegeven werd op een oplossing waren er immers maar twee kanten: die van Heumen en die van Overasselt.

Nageschiedenis

Bij al de stukken die over het conflict rond het sluisje bewaard gebleven zijn, zit geen verslag of brief waaruit blijkt hoe het na april 1671 met de doorstroomopening in het Kievitshofdijkje verder is gegaan. Maar er zijn wel andere betrouwbare aanwijzingen, zeker voor de langere termijn. Het sluisje zal zeker hersteld zijn en de bijbehorende wetering schoongemaakt. De betalingen van Heumen aan Overasselt gaan gewoon door. Uit 1718 dateert een stuk waarin nogmaals de problematiek van de waterlossing, onder andere in Heumen en Overasselt, kort wordt samengevat. Het stuk is opgemaakt op verzoek van Adelheid en Joanna Singendonk door hun rentmeester Stepraedt. De *'juffrouwen Singendonk'* waren grondeigenaressen in de omgeving van Balgoij en Wychen en zij vroegen zich af waarom er toch altijd conflicten in verband met de wateroverlast waren in de hele regio. Stepraedt ondervroeg een paar deskundigen en hij schreef daarna een memorie die begint met de problemen rond het Kievitshofdijkje. Hij legt eerst uit welke afspraken gemaakt waren in het contract van 1 januari 1620 en daarna constateert hij dat die afspraken helemaal niet nagekomen werden: het sluisje was totaal vervallen en de bijbehorende wetering was niet meer dan een greppel. Vervolgens bleek het afgesproken bedrag niet meer betaald te worden en werd in feite het contract genegeerd. Het kwam ook voor dat het dijkje in tijden van overlast gewoon werd doorgestoken. Stepraedt vond het ook niet goed dat de jaarlijkse dijkschouw in feite door de betrokkenen zelf werd uitgevoerd, namelijk door de scholtus en de buurmeesters op hun eigen grondgebied.

In 1723 werd het contract van 1620 vernieuwd en eigenlijk niet veranderd. Maar vernieuwing van het contract moet wel gepaard zijn gegaan met vernieuwing van het sluisje. En in 1779 treffen we in de dorpslasten van Heumen, ingeboekt door Jacob Mos, de kosten van de vervanging van het sluisje bij de Kievitshof. De timmerman Fest Festen wilde, na openbare aanbesteding, wel een nieuw sluisje maken voor vijftig gulden. Bekijken we de grote lijn van deze gebeurtenissen dan blijken er steeds perioden van ongeveer 50 jaar tussen te zitten. Het sluisje was van hout en

Afb. 6 De betaling aan Fest Fester.j

na telkens een halve eeuw zal het wel gewoon onbruikbaar zijn geweest en werd er ook iedere keer te lang gewacht met het herstel ervan .

De Kievitshof

Al vele jaren wordt het dwarsdijkje waarin het sluisje lag het Kievitshofdijkje (ter plaatse: het *Kievitshofsedijske*) genoemd. Daarom tenslotte nog enige aandacht voor de boerderij de Kievitshof, die vanaf het dijkje gezien, ongeveer 100 meter in de richting van Heumen, aan de zuidkant van Vosseneindseweg lag. Deze boerderij werd in 1682 gekocht door de Heer van Heumen. De verkoop is beschreven in een mooi, uitvoerig charter. De Heer van Heumen kocht de Kievitshof van vier personen met de achternaam De Puth, die de erfgenamen waren van Naeleken de Vries en haar, tijdens het conflict al overleden, echtgenoot Arnold van der Voort. Welke familierelatie er bestond tussen de kinderen De Puth en Naeleken de Vries wordt uit de akte niet duidelijk. Andere bronnen geven daarover ook geen uitsluit. De Heer van Heumen betaalde voor de Kievitshof 3000 gulden. De verkoopakte is zo uitvoerig omdat de verkoop door elk van de vier kinderen van zijn eigen éévierde part in een apart stuk beschreven werd, ook op verschillende data. Elk kind ontving dus 750 gulden. Toen in 1769 de Heerlijkheden Heumen en Malden aan de Stad Nijmegen verkocht werden, hoorde de Kievitshof gewoon bij het totale pakket. In 1836 werd de Kievitshof tegelijk met de andere boerderijen die Nijmegen nog in zijn bezit had, verkocht aan particulieren. Vanaf 1890 woonde op de Kievitshof de familie Beelen. Op 15 maart 1945 werd de Kievitshof door een hevige brand totaal verwoest. De brand is waarschijnlijk ontstaan doordat geallieerde militairen onvoorzichtig met kooktoestellen omgingen in de zeer brandgevaarlijke omgeving van stallen en schuren. Het was een boerderij met een rieten dak, met enkele rijen dakpannen onderaan. Omdat er in de boerderij ook nog munitie opgeslagen was, bleef er van de boerderij niets over. Bij de brand zijn er geen slachtoffers gevallen. Verwanten van de familie Beelen wonen nog steeds in deze buurt aan de Vosseneindseweg.

Bronnen.

Alle stukken over het conflict rond het sluisje bevinden zich in het Regionaal Archief in Nijmegen, archief 371 Inv. nummer 2431. Deze map is volledig gedigitaliseerd en via het internet te raadplegen. Het betreft ongeveer 35 scans in een nogal moeilijk toegankelijk handschrift. Om die reden zijn er in bovenstaande tekst ook vrijwel geen afbeeldingen van deze stukken opgenomen omdat ze bij verkleining helemaal

onleesbaar worden. Het charter uit 1682 is inv.nr 2373. Het stuk uit 1718 gemaakt voor de 'juffrouwen Singendonk' zit in Archief 310 inv. nr. 1117. De informatie over de latere betalingen voor het sluisje komt uit de rekeningen voor de dorpslasten voor Heumen. De gegevens over de voorgeschiedenis van het Kievitshofsedijkje zijn gebaseerd op algemene informatie van het Huis van de Nijmeegse Geschiedenis. Met dank aan enkele informanten met grote terreinkennis ter plaatse.

Cees Elsten

Malden, mei 2019